

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1975.4.04>

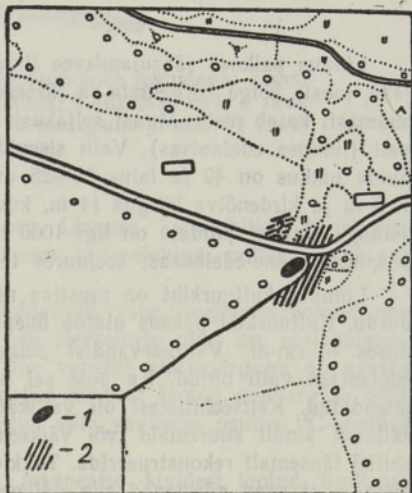
M. AUN

UNIPIHA LINNUSE UURIMISE TULEMUSTEST

Esimesed leiud — rauast jäänael, savist tiigli katkend ja mõned savinõukillud — saadi Unipiha linnuselt 1939. aastal.¹ 1952. ja 1957. aastal tehti seal akad. H. Moora juhtimisel väike proovikaevamine² ning avastati mustjas söesegune kultuurkiht, mis sisaldas muu hulgas jämeda kivipurruga segatud savist valmistatud nõude kilde.³ 1968—1970 korraldas ENSV TA Ajaloo Instituut ulatuslikumad kaevamised, mida juhtis käesoleva kirjutise autor.⁴ Kogutud leiumaterjal täiendab oluliselt Kagu-Eesti linnuste senisel uurimisel saadud andmeid.

*

Unipiha linnus asub Tartu rajoonis Kambja külanõukogus, Kambja metskonna maaalal, Tartust ligi 20 km edela pool Kambja—Nõo tee ääres (joon 1), seega Kagu-Eesti lainja lavamaa ning Otepää kõrgustiku künkliku maastiku siirdealal. Linnusest mõnisada meetrit põhja pool on ligikaudu ida-läänesuunaline soine Tatra-Voika ürgorg.⁵ Linnuse kagujalamil on kruusakas tasand, mille põhjaosas avastati 1957. aasta proovikaevamistel asula kultuurkiht.⁶ Asula kultuurkiht leiti ka linnuse kirdejalamil, kust see on ulatunud kõrgemale künkale (küngas tasandati 1960. aastate keskpaiku seoses Kambja—Nõo tee õgvendamisega).⁷

Joonis 1. Unipiha linnuse ja asula asukoha skeem: 1 linnus, 2 asula.

¹ ENSV TA Ajaloo Instituudi arheoloogia- ja etnograafiaspektori kogud (= AI) 3855: 1—3.

² H. Moora, 1952. a. inspektsooniaruanne; H. Moora, 1957. a. inspektsooniaruanne. Käsikirjad AI-s.

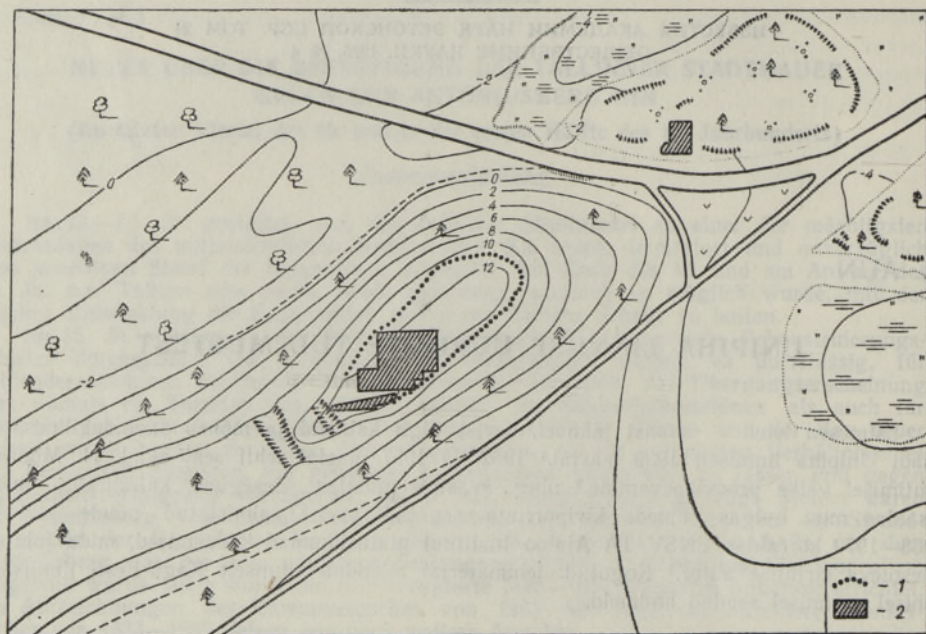
³ AI 4057.

⁴ M. Aun, Раскопки городища и поселения Унипиha. Археологические открытия 1969 года. М., 1970, lk. 342.

⁵ A.-M. Rõuk, 1970. a. inspektsooniaruanne. Käsikiri AI-s.

⁶ H. Moora, 1957. a. inspektsooniaruanne. Käsikiri AI-s.

⁷ Linnuse kirdejalami läheduses paikneval asulakohal 1969—1970 tehtud proovikaevamistel kaevati läbi 33 m² suurune ala.

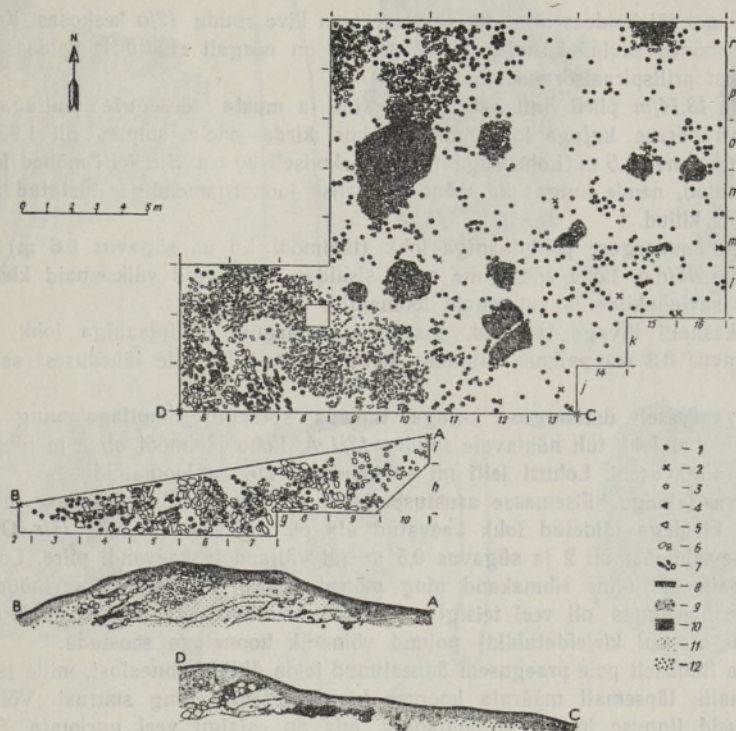
Joonis 2. Unipiha linnuse üldpilaan: 1 linnuse õuepinna piir, 2 kaevatud ala.

Linnus paikneb jääsulamisvee liivast ja kruusast koosneva kirde-edelasuunalise seljaku (oosi) kõige kõrgemate ja järsemate nõlvadega kirdeotsal (joonis 2), mida praegu enamasti katab mets. Muust seljakust eraldavad linnusena kasutatud osa kaks kraavi ja vall (linnuse edelaotsas). Valli sisenõlva kõrgus on 1,4 m. Linnuse veidi kumera õuepinna pikkus on 49 ja laius 24—25 m,⁸ kagunõlva kõrgus 10,6 m, loodenõlva kõrgus 11,3 m ja kirdenõlva kõrgus 14 m, kusjuures 5. ja 8. meetri vahel (jalamiilt arvates) on astang. Linnuse pindala on ligi 1000 m², millest 1968.—1970. aastal kaevati läbi 303 m² õuepinna lääne-edelaosas; seejuures tehti kaevand läbi otsavalli.

Linnuse kultuurkiht on mustjas ning sisaldab rohkesti söetükikesi ja põlenud kivi-purdu. Kultuurkihi paksus ulatub õuepinna keskosas 10—15 cm-ni, valli sisejalami läheduses 40 cm-ni. Vallikaevandist selgus, et varaseimal asustusperioodil pole linnuse edelaotsas valli olnud. Ka pole sel perioodil linnuse nõlva järsendatud ega õuepinna laiendatud. Kaitseehitistest oli vallikaevandi põhjapoolses osas seljaku algsel pinnal säilinud ainult suuremaid või väiksemaid tukke, mille põhjal ei õnnestunud kaitseehitisi täpsemalt rekonstrueerida. Tukkide asetuse järgi piki linnuse omaaegset serva võib oletada, et need pärinevad siin paiknenud rõhtpalkidest tarast.

Järgmisel asustusperioodil on vanemate kaitseehitiste rusud kaetud kruusaka liivaga, millele seejärel on kuhjatud madal, poole meetri kõrgune vall. Valli ülemises osas oli suuremaid raudkive. Hiljem on linnuse edelanõlva mitmel korral kruusakihiga järsendatud. Kaitseehitistest oli jällegi säilinud ainult väiksemaid tukke ja söetükke. Nendele rusudele on hiljem kuhjatud kuni 1 m kõrgune kruusakast liivast vall, mille väliskülj oli kohati kuni meetri paksuselt suurte raudkividega kaetud. Vallil paiknenud kaitseehitistest oli säilinud ainult tukke, mis valli loodejalamil olid peaaegu püstiasendis, väikese kallakuga valli keskosa suunas; nähtavasti pärinevad nad palkseinast, mis jätkus piki linnuse lääneserva. Pärast kaitseehitiste hävimist tules on rusud uuesti kaetud õhukese liiva ja raudkivide kihiga. Sellel vallil olnud puust kaitseehitistest oli säilinud

⁸ H. Moora, 1952. a. inspektsiooniaruanne. Käsikiri AI-s.

Joonis 3. Unipiha linnuse kaevatud ala üldplaan koos leidudega: 1 savinõukillud, 2 raudese, 3 pronksese, 4 šlakitükk, 5 tiiglikatkend, 6 raudkivi, 7 tukid, 8 kamarakiht, 9 kultuurikiht, 10 söesegune pinnas, 11 kruusakas liiv, 12 kruus.

veelgi vähem, ainult mõned tukid ja söetükikesed. Linnuse kaitseehitiste järjekordse põlemise järel on rusud kaetud õhukese (15–20 cm) kruusakihiga, millega valli pole nimetamisväärselt kõrgendatud ega laiendatud.

Linnuse õuepinnal avastati ehitusjäänuseid suhteliselt vähe, seejuures polnud enamasti võimalik määrata nähtavale tulnud kolde- või leasemete ning nn. majapidamislohkude kuulumist eri ehitusjärgkudesse. Linnuse ühe vanema ehitusjärguga on arvatavasti seotud ruutudes 10/1,m asuv maasse süvendatud kividest laotud ümmarguse põhiplaani lease (joonis 3), mille kivide vahelt leitud süte vanuseks osutus ^{14}C -analüüsi andmeil 565 ± 80 aastat.⁹

Ruutudes 10,11/p,r tulid nähtavale suurema maapealse kividest laotud, ligikaudu neljakandilise põhiplaani leaseme rusud. Suur osa leaseme kive oli väga rabedaks põlenud. Kivide vahel ja peal leidis tukke, süsi, loomaluud, savinõukilde, hõbedast spiraalsõrmuse katkend jm. Et lease paikneb linnuse lääneserva läheduses, siis võis ta olla asunud mingis hoones, millel võis muu hulgas olla ka kaitsetstarve.

Leasemest natuke lõuna pool, ruutudes 9,10/n,o, leiti ligi 1 m sügavune ebakorrapäraselt ovaalne, allapoole kitsenev söeseguse mullaga täidetud lohk, milles oli rohkesti põlenud kive. Ruutude 10/n,o piiril läbis lohku väikeste, osalt põlenud kivide rida. Lohust leiti hulgaliselt savinõukilde, mõned loomaluud, kerakujulised pronkshelmed, raudnoa katkend ning rauast naaskel. Lohu vahetus läheduses ja ka lohuse endas oli rohkesti šlakitükke, sealhulgas rauašlakki. Lohust natuke ida pool tuli ruudus 12/o nähtavale kividest laotud, veidi maasse süvendatud koldease. Kivid olid laotud enamasti ühekord-

⁹ Määranud A. Liiva; dateerimiskaart TA-497.

selt, sügavamal jäi koldeasemest järele väike lasu kive ruudu 12/0 keskosas. Koldekivide vahelt leiti mõned savinõukillud (neist ühe pind on nõrgalt riibitud), koldeaseme lähedalt pronksist prillspiraalsõrmus.

Ruutude 13,14/m piiril tuli nähtavale kivide ja musta söeseguse mullaga täidetud üsna ebakorrapärase kujuga lohk, mille pikkus kirde—edela suunas oli 1,95 ja laius loode—kagu suunas 1,5 m. Lohu sügavus oli keskmiselt 20 cm. Siit leiti mõned loomaluid ja savinõukillud, nende hulgas ka mõned lainelise joonornamendiga ilustatud siledapinnaliste nõude killud.

Peaaegu ümmarguse põhiplaani lohk (läbimõõt 1,6 m, sügavus 0,6 m) tuli ilmsiks ruutudes 15/n.o. Lohu söesegune muld sisaldas mõningaid väiksemaid kive. Leidudena saadi savinõukilde ja suuremaid loomaluid.

Pruunikashalli liivaga täidetud, peaaegu ümmarguse põhiplaani lohk (läbimõõt 1,3 m, sügavus 0,3 m) paiknes ruutudes 16/n.o. Lohust ja selle lähedusest saadi savinõukilde.

Ebakorrapäraselt ümmarguse kujuga, tumeda söeseguse mullaga ning vähemate kividega täidetud lohk tuli nähtavale ruudus 12/1.m. Lohu läbimõõt oli 2 m ning ta ulatus 0,68 m sügavuseni. Lohust leiti nii savinõukilde kui ka loomaluid.

Arvatavasti kõige hilisemasse asustusperioodi kuulub tumeda söeseguse mulla ning väiksemate kividega täidetud lohk kaevatud ala põhjaservas, ruudus 15/r. Osa sellest lohust, mille läbimõõt oli 2 ja sügavus 0,5 m, jäi väljapoole kaevandi piire. Lohust leiti pronksist palmetikujuline rihmakand ning mõned kedral valmistatud savinõude killud.

Linnuse õuepinnas oli veel teisigi mitnesuguse suurusega lohke, kuid enamikku neist (nagu eespool kirjeldatudki) polnud võimalik hoonetega seostada.

Unipiha linnuselt pole praeguseni õnnestunud leida ühtki hoonealust, mille järgi oleks olnud võimalik täpsemalt määrata hoonete konstruktsiooni ning suurust. Võimalik, et hooned asusid linnuse loode- ja põhjaosas, mis on esialgu veel uurimata. Ouepinnal nähtavale tulnud leeasemed on maapealsed või veidi maasse süvendatud ja laotud lahetest kividest; nendel on valmistatud toitu ja ka töödeldud metalli.

Loomaluid saadi Unipiha linnuselt üsna vähe ning nad olid üldiselt halvasti säilinud. Loomaõudoktor K. Paaver määras kokku 341 luud, nende kuuluvust näitab tabel.

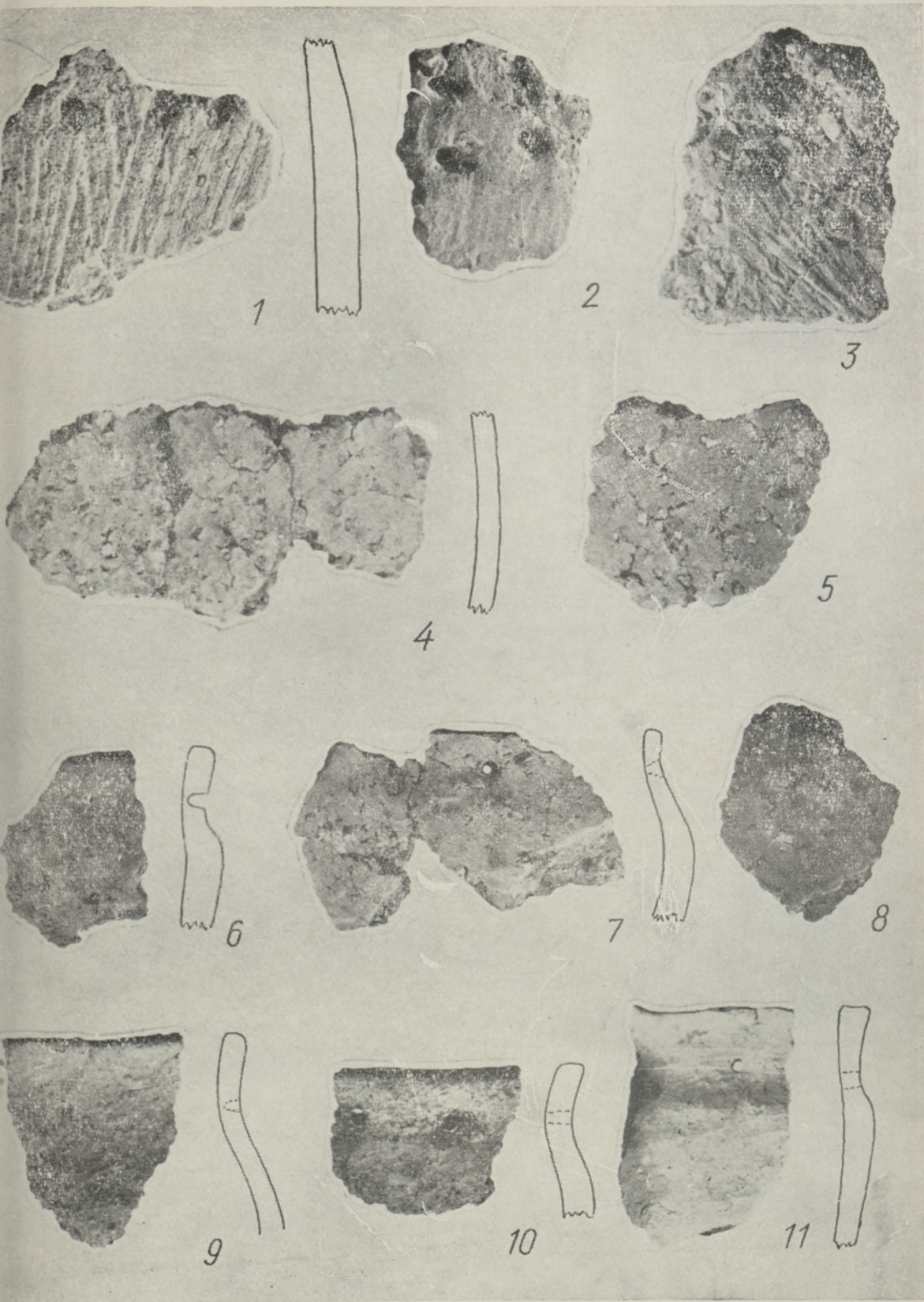
Rühm ja liik	Luude arv	%	Rühm ja liik	Luude arv	%
veis	95	34,4	karu	4	1,4
väikesarvloomad	58	21,0	metssiga	4	1,4
hobune	48	17,4	saarmas	2	0,7
sig	18	6,5	jänes (tõenäol.		
kobras	18	6,5	valgejänes)	1	0,4
põder	17	6,2	nugis	1	0,4
euroopa piison (tarvas?)	8	2,9	orav	1	0,4
			vesirott (müгри)	1	0,4

Linnuluid saadi 5, kalaluid 60, imetajate luud 276, nendest metsloomade luud 57 (20,7%) ning koduloomade luud 219 (79,3%). Seejuures torkab silma hobuseluu rohkus (17,4%); sama on täheldatud ka Rõuge¹⁰ ja mitme teise linnuse leidudes.

Unipiha linnuse üsna napiarvulises leiumatelises ülekalaalukalt esikohal savinõukillud — kokku ligi 2800 kildu (asula proovikaevandist saadud kildude koguarv ulatub 2922-ni). Valdava enamiku neist moodustavad käsitsi valmistatud nõude killud. Nende hulgast paistavad silma kümme kildu, mis teistest suuresti erinevad oma tiheda koostise (savisse on lisatud jämedamat kivipurdu või liiva), ühtlase põletuse, hallikaspruuni värvuse ning tasandatud pinna (mõned on nõrgalt riibitud) poolest. Osa kilde on ilustatud sügavamate ebakorrapärase lohkedega (tahvel I, 1, 3).¹¹ Sellist orna-

¹⁰ M. Шмидехельм, Городище Рыуге в юго-восточной Эстонии. Труды Прибалтийской объединенной комплексной экспедиции. Т. I. М., 1959, lk. 162.

¹¹ AI 4472: 479, 952, 933, 963.

Tahvel I. Keraamikat Unipiha linnusest (AI 4472: 952, 479, 363, 430, 409, 475, 537, 357, 469, 154, 517); 1-3 loomulikus suuruses, 4-11 $\frac{3}{5}$ loomulikust suurusest.

Tahvel II. Keraamikat Unipiha linnuselt (AI 4472: 321, 456, 953, 880, 82, 325, 704, 475, 334, 892, 141): 1—3, 5, 8 ³/₅ loomulikust suurusest, 4, 6, 7, 9—11 loomulikus suuruses.

menti leidub kõige sagedamini varase rauaaja tekstiilkeraamikal, mis oli sel ajal levinud väga laial alal Ida-Euroopa metsavöötmes.¹² Need ebakorrapäraste lohkudega killud on (peale ühe) leitud kaevatud ala loodeosast, ruutudest 9,10/p,r, linnuse lääneserva lähedalt; üks kild¹³ on saadud linnuse õueosast, ruudust 13/m. Praegu on veel raske öelda, kas nad on seotud varaseima asustusega või on mullatöödega seoses siia sattunud kuskil linnuse läheduses paiknenud varasemast asulakohast.¹⁴

Linnuse põhilisest kasutusajast mõnevõrra varasemasse aega peaksid kuuluma ka üksikud savinõukillud, mille koostises on jämedamat liiva ja vähesel hulgal kivi purdu. Nõud on olnud üsna hästi põletatud, nende värvus on välispinnal enamasti punakas-, sisepinnal hallikaspruun. Uhe nõu õlaosast pärineva katkendi põhjal võib arvata, et nõud on olnud püstjate seintega, nivendi kohalt sissepoole hoiduva servaosa.¹⁵ Võrdlemisi sarnaseid nõukilde on saadud Verevi Läätsa kivikalmeist.¹⁶

Valdava enamiku (ligi 76%) moodustavad niisuguste nõude killud, mille savi koostises on lisatud jämedat kivi purdu ja mis kuuluvad nn. rõuge tüüpi keraamika hulka (tahvel I, 4—11).¹⁷ Nõud on enamasti võrdlemisi nõrgalt põletatud ja seetõttu üsna halvasti säilinud. Kuigi nende pind on tasandatud, on see siiski kore väljaulatavate kivi-purrutükikeste tõttu. Seni pole õnnestunud Unipiha linnuselt saadud rõuge tüüpi keraamika kildude põhjal ühtki nõu rekonstrueerida. Säilinud võriku- ja põhjaosade alusel võib arvata, et nõud on olnud üldiselt purgikujulised, lameda põhja ja püstjate või ülespoole veidi laienevate seintega. Üksikuid kilde pärineb kumera õlaosa ning mõhkja kehaga nõudest (tahvel I, 7). Servaosa on suurelt osalt profileerimata või nõrgalt profileeritud, servad kas püstjad või veidi väljapoole kaldu ning madalad. Osa nõude kaelaosas on hõreda reana väikesi augukesti. Neile on enamasti omistatud praktiline otstarve (võimaldasid õhu sissepääsu kaanega suletud nõusse) ja nõusid endid on peetud säilitusnõudeks.¹⁸ Võimalik aga, et tegu on omalaadse ilustusviisiga, sest selliseid auguridu on leitud ka keedunõudelt (nõude otstarvet tunnistab nende pinda kattev kõrbekiht, mis kohati täidab ka augukesti), pealegi on leitud kilde, mille augukesed pole üldse täiesti läbi torgatud (tahvel I, 6, 9). Aukudega rõuge tüüpi keraamikat on seni saadud ainult Kagu-Eesti läänepoolsest osast (seni kõige idapoolsem leiuukoht on Villa asulakoht Võhandu jõe kaldal),¹⁹ üksikuid kilde ka Eesti naaberriikidelt, näit. Pihkva oblastist Pihkva ja Kamno linnuselt,²⁰ Läti NSV-st Kēnteskalnsi linnuselt²¹ jm.

Unipiha linnuselt on saadud ka mõned näppeornamendiga kaetud nõude killud. Nende nõude koostis on aga olnud palju tihedam (kuigi ka selles esineb jämedat kivi purdu), ka on nad suhteliselt paremini põletatud kui rõuge tüüpi nõud. Näppeilustus paikneb tavaliselt nõu õlaosas. On tähelepanuväärne, et näppeornamendiga ilustatud nõude kaelaosaki leidub läbivaid augukesti. Tunduvalt rohkem kui linnuselt on näppekeraamikat saadud Unipiha asula proovikaevandist.²² Üksikuid selle keraamika kilde on saadud kõigest seni uuritud Kagu-Eesti linnustest ja asulatest, hoopis levinum on aga selline nõu pinna katmise viis olnud lõunapoolsete naabrite juures. Läti NSV linnuste ja asulate arheoloogilise materjali põhjal otsustades on näppekeraamikat rohkem valmistatud I aastatuhande teisel poolel m. a. j.²³

¹² В. Лыугас, Период раннего металла в Эстонии (с середины II тыс. до н. э. до начала н. э.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Таллин, 1970, lk. 27—28.

¹³ AI 4472 : 479.

¹⁴ Unipiha linnuse valli välisõlvalt on leitud ka üks jahvatuskivi alus, mis arvatavasti samuti kuulub varasesse rauaajaga.

¹⁵ AI 4472 : 893.

¹⁶ AI 2766 : 83.

¹⁷ Unipiha asulakohalt leitud savinõukildude hulgast moodustab rõuge keraamika ligi 81%.

¹⁸ Н. М о о г а, Муистsete linnuste uurimise tulemustest Eesti NSV-s. Rmt.: Muistsete asulad ja linnused. Tallinn, 1955, lk. 61.

¹⁹ Leiud Võru koduloomuuseumis.

²⁰ Leiud Pihkva koduloomuuseumis.

²¹ Leiud Läti NSV TA Ajalooinstituudi arheoloogiasektoris.

²² AI 4474.

²³ Я. Граудонис, Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа. Рига, 1967, lk. 111.

Vähem on Unipiha linnuselt saadud peenema koostise ning parema põletuse ja pinnatöötusega, nn. teise rühma keraamika kilde — 21% kogu savinõukildude hulgast (Unipiha asula keraamika koguhulgas moodustavad teise rühma kuuluvate savinõude killud praegu ainult 16%). Nende nõude koostisse on lisatud peenemat purdu või peent liiva, nad on hästi põletatud ning nende pind on suurelt osalt hoolikalt tasandatud või silutud. Kiilapinnaliste nõude kilde on Unipiha linnuselt seni saadud ainult 9. Nõud on olnud õhukeseseinalised, tumehallid või mustjad, mõned ka pruunikad, kujult (otsustades säilinud suuremate kildude järgi) kas madalad kumerapõhjalised või püstjate, ülespoole laienevate seintega, veidi nõgusa või püstja servaosa ja lameda põhjaga kausid. Olaosa on teise rühma nõudel enamasti kumer, leidub ka kumera või terava nivendiga nõusid. Enamik neist on ilustamata, ainult mõningad on õla- või servaosas ilustatud lohk-, nõör- või joonornamendiga. Kokku on Unipiha linnuselt leitud ilustatud kilde 23 teise rühma kuuluvast nõust. Neist 9 nõu on olnud ilustatud lohkornamendiga,²⁴ 10 nõu kas sirgete või laineliste paralleelsete joontega,²⁵ 3 nõu nõõrivajutustega²⁶ ning 1 nõu nõõrivajutustega ja nende vahel olevate paralleelsete kaldjoontega²⁷ (tahvel II). Lohkornament koosneb enamasti madalatest ovaalsetest või natuke kandilistest kumerapõhjalistest lohkudest, mis katavad nõu õlaosa ühe- või mitmekordse paralleelse reana (tahvel II, 8, 11). Neljal nõul on lohud moodustanud geometrilisi motiive, seejuures ainult ühel savinõukillul²⁸ on selgemini jälgitav kolmik- ja neliklohkudest ornament (tahvel II, 9), kuna teised killud on selleks liiga väikesed. Lohkornamendiga ilustatud teise rühma nõusid on saadud kõigest seni uuritud Kagu-Eesti linnustest ja asulatest. Kuigi lohkude kuju piirkonniti varieerub, on ornamentimotiivid enamasti samad. Unipiha linnuselt saadud lohkornamendiga savinõukillud sarnanevad senistel andmetel kõige rohkem Tartu ja Otepää linnuselt saadud vastava keraamikaga, ainult üks korrapäraselt ümarovaalsete lohku kildude savinõukild on väga sarnane Rõuge linnuselt ja asulast leitud keraamikaga. Üksikuid lohkornamendiga nõude kilde on saadud Pihkva linnuselt ja Läti NSV-st,²⁹ üldiselt on aga naaberalade seda tüüpi keraamika ilustamata.

Kuigi joonornament pole Kagu-Eesti linnuste ja asulate keraamikale eriti iseloomulik, on see (laineline või sirge joon) Unipiha linnuse leiumaterjalis seni ülekaalus. Ta paikneb nagu lohkornamentki kas nõu serva üla- või õlaosas ühe- või mitmekordse paralleelse reana. Ühe kõrge servaga kausikujulise nõu serva alaosas on madalad paralleelsed mõikad, mille vahel on lainelistest joontest ornament (tahvel II, 1). Sellist kaunistusviisi kohtame näiteks Iru asula I aastatuhande lõppu kuuluval keraamikal (lainelise joonornamendi asemel on küll siksakornament).³⁰ Serva alaosas on paralleelseid madalaid mõikaid ka mõnel Tartu linnuse teise rühma kuuluval savinõul, kuid nendel puudub joonornament.³¹ Otepäält leitud savinõukildudel on mõigaste vahel nõõrivajutustest ornament.³²

Väga vähe on Unipiha linnuselt (nagu teistelki Kagu-Eesti linnustelt ja asulatest) leitud nõõrivajutustega savinõude kilde. Seni saadud kolmel killul paikneb nõõrornament nõu serva ülaosas kas ühe- või kahekordse paralleelse reana (tahvel II, 5).

Nii joon- kui ka nõõrornament on rohkem omane Põhja-Eesti I aastatuhande teise poole ja lõpuperioodi linnuste ja asulate (näit. Iru, Kuusalu)³³ ning kivikalmete (näit. Toila kalme hiline osa)³⁴ keraamikale.

²⁴ AI 4472 : 25, 112, 141, 308, 334, 400, 477, 654, 892.

²⁵ AI 4472 : 549, 692, 953, 321, 325, 393, 456, 484, 523, 880.

²⁶ AI 4472 : 82, 561, 760.

²⁷ AI 4472 : 704.

²⁸ AI 4472 : 334.

²⁹ М. Шмиде хельм, Городище Рыуге, lk. 165.

³⁰ AI 4427 : 60.

³¹ Tartu Linnamuuseum III: 319, 496.

³² AI 4036 : I 759, 1596.

³³ A. Vassar, Iru Linnapära. Muistse Eesti linnused. Tartu, 1939, joonised 29, 30, 57; M. Schmie de helm, Kuusalu Pajulinn. Muistse Eesti linnused. Tartu, 1939, joonised 82—85.

³⁴ M. Schmie de helm, Mitteleisenzeitliche Funde aus dem Steingrab von Toila in Nordostestland. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja, 75. Helsinki, 1973, lk. 193, joonis 4.

Unipiha linnuse kõige hilisemat keraamikaliiki esindavad kedral valmistatud savinõude killud (50 killud); keraamika koguhulgast moodustavad nad ligi 2%. Kõik seni leitud kedrakeraamika killud on aga väga väikesed, mistõttu nõu kuju pole nende põhjal võimalik rekonstrueerida. Servatükkide järgi paistab, et nõud pole olnud eriti tugevalt profileeritud,³⁵ õlaosas on mõnel olnud paralleelsetest joontest ilustus.³⁶

Keraamikaleidudega võrreldes on töö- ja tarberiistu Unipiha linnuselt saadud väga napilt. Noakatkendeist on üks rootsuosa ja teine kuulub sirgeseljalisele noale (joonis 4, 7), millel rootsu ja teramiku vahel on astang. Leiti ka üks pronksist astmelise servaga noatule naastu katkend (joonis 6, 2), mis pealispinnalt on ilustatud siksakjoonega. Niisugust ornamentit kohtab kõige rohkem läti hõimude I aastatuhande teise poolde kuuluvatel ehetel. Siksakjoonega on ilustatud ka Toila kivikalme hilisest osast leitud pronksnaastud.³⁷ Unipiha naastule pole nii Eesti kui ka Läti materjali hulgas seni täpsemat vastet teada, küll on aga selletaolisi naaste kasutatud viikingiaegsete noatuppede ilustamiseks Birkas.³⁸

Naaskleid on Unipiha linnuselt praeguseni leitud ainult üks (joonis 4, 5). Selle rauast naaskli pikkus on 17 cm, suurim läbimõõt 0,9 cm. Selliseid naaskleid on leitud mitmelt poolt nii Kagu-Eesti linnustelt ja asulatest kui ka naaberladel. Unipiha naaskel näib kuuluvat tüüpi, mis Eesti alal tuli kasutusele I aastatuhande viimasel veerandil. Lätis on niisugused naasklid küll dateeritud natuke varasemasse aega: J. Graudonis peab neid pärinevaks I aastatuhande keskpaigast või teisest poolest.³⁹ Eestis esinevad need naasklid aga tavaliselt I aastatuhande lõpusajandesse kuuluvates muististes, näit. Kivivare asulas,⁴⁰ Alatskivi Kalevipoja sängis⁴¹ jm.

Leidude hulgas on kahe savist värtnakedra katkendeid (joonis 4, 2, 3). Ilmselt kuuluvad need kedrad suuremate kaksikkooniliste värtnaketrade tüüpi, millele on vasteid teiste samasse perioodi kuuluvate linnuste ja asulate leidudes. Rõuge linnuselt saadud samasugused värtnakedrad on M. Schmiedehelm seostanud linnuse eksisteerimise varasema perioodiga.⁴² Unipiha värtnaketradest on üks leitud vallikaevandist, kuhu see võis olla sattunud seoses mullatöödega valli kuhjamisel, teine katkend pärineb linnuse lääneosast ruudust 9/0, kust on saadud teisi varasemaid esemeid.

Vallikaevandist on leitud ka kaks luisukatkendit, ühel neist on päraosas auk (joonis 4, 6). Et selliseid luiske on pikka aega kasutatud nii Kagu-Eestis kui ka naaberladel, siis pole neid võimalik täpsemalt dateerida. Arvestades seda, et nad saadi vallikaevandist, võib arvata, et neid on kasutatud linnuse varasemal perioodil.

Metalli töötlemisega seotud esemetest on Unipiha linnuselt seni leitud üks kivist valamisvormi katkend (joonis 4, 4).⁴³ Selle vormiga on arvatavasti valmistatud pisikesi kolmnurkseid naaste. Kivist valamisvorme on Kagu-Eestis seni kõige rohkem saadud Rõugest,⁴⁴ kuid Unipiha eksemplar ei ole neile eriti lähedane. On leitud ka 11 savitiiglikatkendit,⁴⁵ enamik neist pärineb linnuse lääne- ning edelaosast, osa vallikaevandist. Tiiglid on olnud kumerapõhjalised, seinapaksus 0,8–1,0 cm. Mõne katkendi sisepinnal võib märgata hangunud pronksitilgakesi. Hulgaliselt tuli tiiglikatkendeid nähtavale linnuse kirdejalamil paiknevast asulakohast;⁴⁶ sealt leiti ka mõned terved eksemplid.

³⁵ AI 4472 : 279, 422, 487, 504, 533.

³⁶ AI 4472 : 136, 233, 299, 533, 535, 554, 565, 652.

³⁷ M. Schmiedehelm, *Mitteleisenzeitliche Funde*, lk. 191, joonised 2, 8, 9.

³⁸ H. Arbmán, *Birka I. Die Gräber. Tafeln*. Uppsala, 1940, tahvel 180, joonised 3 ja 4.

³⁹ J. Graudonis, *Die befestigte Siedlung Mükukalns in Lettland*. Suomen Museo 1966. Helsinki, 1966, lk. 50, joonis 8.

⁴⁰ *Leidud Valga koduloomuuseumis*.

⁴¹ AI 4473 : 91.

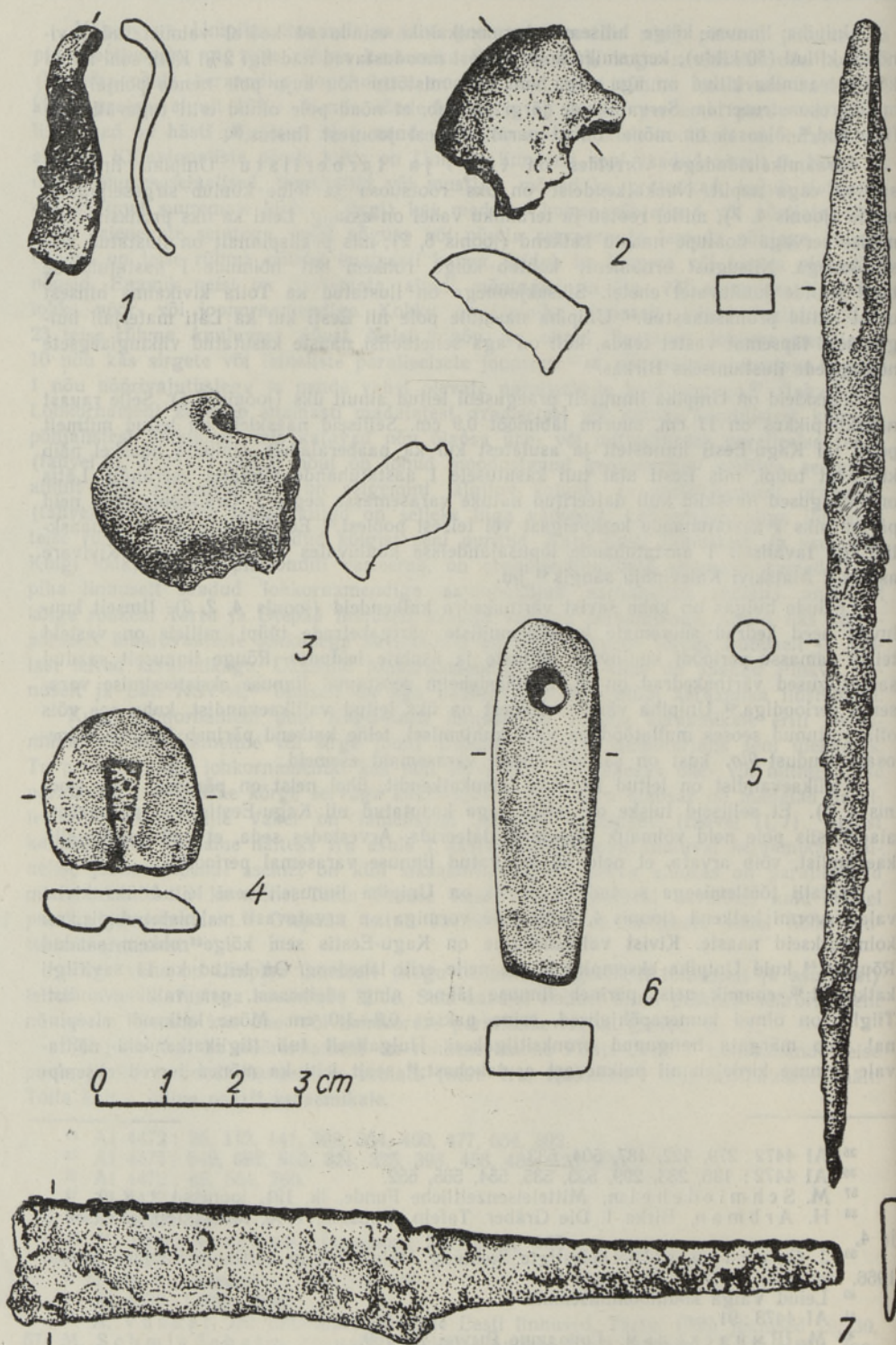
⁴² M. Шмидехельм, *Городище Рыуге*, lk. 169.

⁴³ AI 4472 : 144.

⁴⁴ M. Шмидехельм, *Городище Рыуге*, lk. 166.

⁴⁵ AI 4472 : 3, 102, 132, 153, 162, 174, 373, 564, 716, 886.

⁴⁶ AI 4474.

Joonis 4. Töö- ja tarberiistu Unipiha linnuselt: 1 raudeseme katkend, 2, 3 savist värtnaketrade katkendid, 4 valamisvormi katkend, 5 raudnaaskel, 6 luisk, 7 raudnoa katkend (AI 4472: 432, 783, 10, 144, 775, 93, 457).

larid. Tiiglikatkendid on tavalised leiud kõigis I aastatuhande teise poole linnustes ja asulates. Koos tiiglikatkenditega on Unipiha linnuselt (samuti peamiselt linnuse lääneosast, eriti ruutudest 9, 10/m,n) saadud šlakitükke.

Peale nimetatud töö- ja tarbeesemete on leitud veel mõningaid raudesemete katkendeid, mille kuuluvust pole suudetud lähemalt määrata.

Relvadest on seni saadud ainult üks terve rauast nooleots⁴⁷ ja ühe katkend.⁴⁸ Tervena säilinud nooleots on lehekujuline ning rootsuga, lehe ristlõige on rombiline, lehe ja rootsu vahel on madal astang (joonis 5). Sellise nooleotsa päris täpseid vasteid pole teada, üldiselt on aga üksikuid lehekujulisi nooleotsi saadud mitmelt poolt I aastatuhande teise poole muististest (Rõugest,⁴⁹ Toila kivikalme hilisest osast,⁵⁰ Asva linnuselt⁵¹ jm.).

Ehteid ja rõivastusega seotud esemeid on seni leitud vähe.

I aastatuhande viimaste sajandite tüüpilisimast sõleliigist — rauast hoburaudsõlest — on leitud kaks katkendit. Üks pärineb suuremast ümmarguse ristlõikega kaare ning rullitud otstega sõlest (joonis 6, 5),

Joonis 5. Nooleots Unipiha linnuselt (AI 4472:412).

mille sarnaseid on saadud mitmest Kagu-Eesti linnusest ja asulast ning naaberaladelt. Sellised hoburaudsõled tulid kasutusele nähtavasti I aastatuhande lõpusajandeil.⁵² Teine katkend kuulub eelmisega samaaegsele ja sarnasele, kuigi märgatavalt väiksemale hoburaudsõlele. Selle kaare ümber on mässitud lamekumera ristlõikega pronkstraat (joonis 6, 3). Enam-vähem samasugune eksemplar on pärit Juuru Kunilepa peitleust, mis kuulub samuti I aastatuhande lõppu.

Leitud sõrmustest on üks hõbedast eksemplar laieneva keskkeermega spiraalsõrmuste tüübist (joonis 6, 4). Temast on säilinud ainult 1¼ keeret, keskkeerme servad on ilustatud väikeste täketega. Sõrmuse läbimõõt on 2,3 cm. Laieneva keskkeermega spiraalsõrmused tulid Ida-Baltikumis kasutusele umbes 5. sajandi paiku,⁵³ neid kanti veel I aastatuhande teisel poolelgi.

Linnuse kõige hilisemas perioodi kuulub pronksist prillspiraalsõrmus, mille läbimõõt on 2,25 cm (joonis 6, 6). Sõrmuse kaare paeljas ristlõige on uurijate arvates iseloomulik II aastatuhande alguse seda tüüpi sõrmustele.⁵⁴

Leidude hulgas on ka kaks sõrmusekujulist spiraali, mille kohta aga pole võimalik öelda, kas neid kanti sõrmustena või milte. Üks neist on valmistatud ümmargusest raudtraadist, temast on säilinud 2¼ keeret, läbimõõt on 2,3 cm. Teine sõrmusekujuline spiraal (läbimõõt 1,7 cm) on valmistatud ebakorrapärase ristlõikega pronkstraadist, mille üks ots kitseneb tipu suunas (joonis 6, 12).

⁴⁷ AI 4472 : 412.

⁴⁸ AI 4472 : 387.

⁴⁹ М. Шмидехельм, Городище Рыуге, lk. 170.

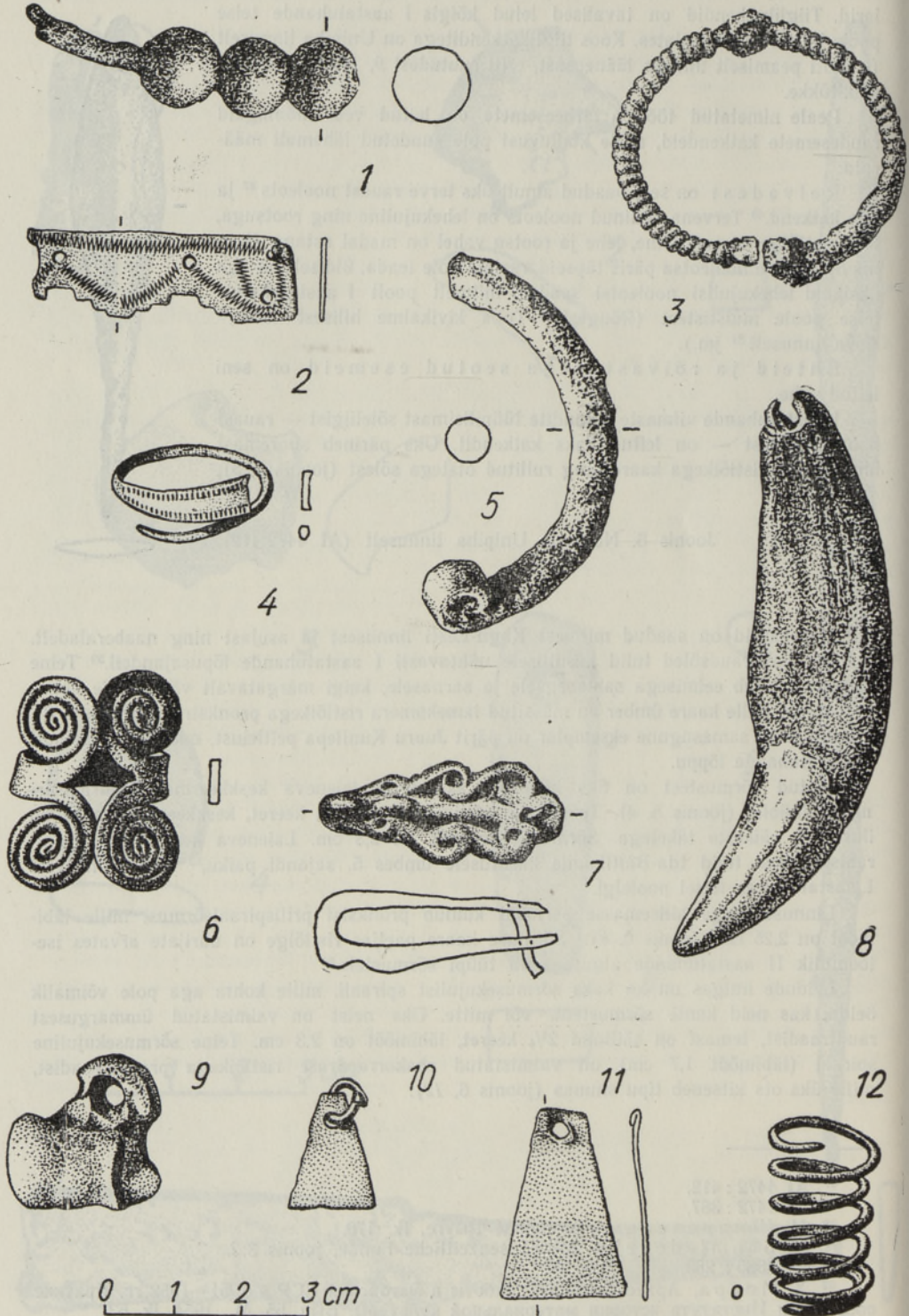
⁵⁰ M. Schmiedehelm, Mitteleisenzeitliche Funde, joonis 3:2.

⁵¹ AI 4366 : 263.

⁵² Х. Моора, Археологические работы в Эстонской ССР в 1951—1952 гг. Краткие сообщения Института истории материальной культуры. Вып. 55. М., 1954, lk. 63.

⁵³ H. Moora, Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. II. Opetatud Eesti Seltsi Toimetused XXIX. Tartu, 1938, lk. 462.

⁵⁴ J. Selirand, Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete tärgkamise perioodil (11.—13. sajand). Tallinn, 1974, lk. 174.

Joonis 6. Esemeid Unipiffa linnuselt: 1 pronkshelmed, 2 pronksnaast, 3, 5 hoburaudsõle katkend, 4 sörmuse katkend, 6 prillspiraalsörmus, 7 rihmakand, 8 hammasripats, 9 kopraluust ripats, 10, 11 ripatsid, 12 sörmusekujuline spiraal (AI 4472: 835, 285, 480, 798, 850, 636, 864, 547, 579, 89, 919).

Ripatseid leiti neli. Neist kaks on trapetsikujulised ja valmistatud õhukesest pronksplekist (joonis 6, 10, 11). Sellised ripatsid olid I aastatuhande teisel poolel ja II aastatuhande algulgi võrdlemisi levinud ehtedetailid nii Eestis kui ka naaberaladel, näiteks on latgalid neid kandnud nii kaela- ja käevõrude kui ka spiraalsõrmuste küljes.⁵⁵ Ulejäädunud ripatsitest on üks karukihvast (joonis 6, 8), teine kopraluust (joonis 6, 9). Kui esimest liiki ripatsid olid kasutusel väga pika aja jooksul, siis kopraluust ripatseid on leitud enamasti I aastatuhande lõppu kuuluvaist muististest — Lõuna-Eesti selle perioodi linnustest ja asulatest, kuid ka Läti NSV-st,⁵⁶ Pihkva ja Kamno linnusest,⁵⁷ Pihkva oblasti paiknevatest pikkadest ja ümmargustest kääbastest jm.⁵⁸

Linnuse lääneosast leiti veel pronkstraadile lükitud kerakujulised pronkshelmed (joonis 6, 1). Samasuguseid on saadud mitmest I aastatuhande esimesse poolede kuuluvast kivikaldest ning nende põhiliseks kasutusajaks on peetud 3.—4. sajandit.⁵⁹

Kagu-Eestist seni harva leitud ese on pronksist palmetikujuline rihmakand (joonis 6, 7). Selliseid kanti Eesti alal ja lähematel naaberaladel peamiselt 11. sajandil.⁶⁰ Unipiha leid saadi linnuse õuepinda kaevatud tumedamast lohust, kus muu hulgas oli ka kedrakeraamikat.

Linnuse leiumaterjalis on ka kaks pronksspiraalikest, neist üks on valmistatud lamekumerast pronkstraadist, teine peenest ümmarguse ristlõikega traadist.

Nagu leiumaterjali analüüs näitab, oli Unipiha linnuse põhiline kasutusaeg I aastatuhande viimane veerand. Sellesse perioodi kuulub enamik metall-leide ning arvatavasti enamik linnuse õuepinnal nähtavale tulnud nn. majapidamislohke ja leasemeid. Arvatavasti on just sel perioodil linnuse edelaotsale ehitatud kruusakast liivast vall, mille välisnõlv oli kaetud suurte raudkividega. Mõned varasemad leiud (pronkshelmed, vaneemat tüüpi savinõude killud jm.) viitavad asustuse olemasolule ka mõnevõrra varem, I aastatuhande esimesel poolel või keskpaiku.⁶¹ Kasutatud on linnust aga veel II aastatuhande algulgi, sellele osutavad eeskätt kedrakeraamika, hilist tüüpi prillspiraalsõrmus, rihmakand jm. leiud.

Leiumaterjali suhteline vähesus ja kultuurikihi iseloom panevad arvama, et linnust pole tema olemasolu vältel alates I aastatuhande keskpaigast kuni II aastatuhande alguseni kasutatud pidevalt alalise eluasemena. Võimalik, et sellega seletub mõnei määral ka I aastatuhande kolmanda veerandi leidude vähesus. I aastatuhande lõpusajandeil on mõni pere linnusel elanud nähtavasti ka pikemat aega. Täpsemalt saab sellele küsimusele vastata alles pärast senisest palju ulatuslikumaid kaevamisi, eriti linnuse loode- ja põhjaosas, kus võiks nähtavale tulla ka hooneasemeid. Üldiselt on aga Unipiha linnus nii oma nõlvade kõrguse kui ka järskuse tõttu olnud pidevaks elamiseks üsna ebasobiv. Lõuna-Eestist on teada teisigi linnuseid, kus pole pidevalt elatud, näit. Tõrva Tantsumäe linnus Valga rajoonis.⁶²

Oma kasutusaja algul pole nähtavasti enamik seni uuritud Kagu-Eesti linnuseid olnud pidevalt asustatud. Võimalik, et sellest on osaliselt tingitud ka nimetatud perioodi leidude vähesus näit. Peedu Kerikmäe, Rõuge, Otepää jt. linnustel. Põhiline sealne leiumaterjal kuulub (nagu Unipihalgi) I aastatuhande viimasesse veerandisse, Otepääl ka II aastatuhande algussajandisse. I aastatuhande lõpusajandist alates, kui Kagu-Eesti

⁵⁵ V. Urtāns, Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5.—9. gs. Arheoloģija un etnogrāfija IX. Rīgā, 1970, lk. 74; joonis 9, 14, lk. 75.

⁵⁶ Leiud Läti NSV TA Ajalooinstituudis (nr. 116:58).

⁵⁷ Leiud Pihkva koduloomuuseumis.

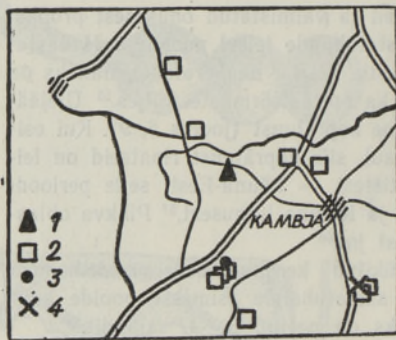
⁵⁸ Н. Н. Черныгин, Длинные курганы и сопки. Материалы и исследования по археологии СССР. № 6, М.—Л., 1941, joonis 24: 6, с.

⁵⁹ S. Laul, Virunuka tarandkalmed Võru rajoonis. «ENSV TA Toimetised — Uhis-konnateaduste seeria» 1965, nr. 3, lk. 332; joonis 8, 8, lk. 333.

⁶⁰ J. Selirand, Eestlaste matmiskombed, lk. 131.

⁶¹ Varasema asustuse olemasolu kinnitab mõnel määral ka edelanõlvale varisenud sõestunud palkidest tehtud ¹⁴C-analüüs, mis andis vanuseks 290±80 aastat (määranud A. Liiva; dateerimiskaart TA-283).

⁶² H. Моора, Тõрва Тantsumäе kaevamisaruanne. 1967. (Käsikiri Viljandi koduloomuuseumis ja AI-s.)

Joonis 7. Unipiha linnuse lähema ümbruse muistiseid: 1 linnus ja asula, 2 kivist seinaliine, 3 väikeste lohikudega kultusekivi, 4 peitleid.

linnuseid hakati tugevamini kindlustama, on osa nendest (Rõuge, Otepää jt.) olnud ka alaliselt asustatud.

Unipiha asulakohal tehtud proovikaevamised näitasid, et see kuulub põhiliselt linnusega samasse aega, kuigi I aastatuhande esimesest poolest ja keskpaigast pärinevaid leide pole siit veel saadud.⁶³ Asula leiutihedus oli märgatavalt suurem nii savinõukildude kui ka loomaluude poolest. Ehitusjäänustest leiti metallisulatusahju rusud, mille all olevas söeseguses liivas tuli nähtavale rohkesti šlakitükke. Ahjurusude vahetust lähedusest leiti palju savist sulatustiiglite katkendeid. Paljude tiiglikatkendite sisesiinelt oli hangunud pronksitilgakesi, osal ka hõbedatilgakesi,⁶⁴ mis tõendab, et siin on peale pronksesemete valmistatud hõbesemeidki.

Tähelepanuväärne leid on kauriteokarbist helmed, mis on siia sattunud nähtavasti läti hõimude vahendusel. Uurijad on küll arvanud, et kauriteokarbid ilmusid Eesti alale alles II aastatuhande algussajanditel,⁶⁵ kuid et Ida-Lätis esineb neid juba alates 7. sajandist,⁶⁶ on alust oletada, et neid vähemalt Kagu-Eestis oli käibel seni arvatust varem.

Varasesse rauaaega kuuluva keraamika järgi otsustades on Unipiha linnus ja asula rajatud piirkonda, mis oli asustatud kas ajaarvamise vahetusest või hiljemalt meie ajaarvamise esimestest sajanditest peale.⁶⁷ I aastatuhande esimesel poolel on asustus muutunud märksa tihedamaks, mida tõendavad ka linnuse lähemas ümbruses paiknevad kivist seinaliined (joonis 7). I aastatuhande teisel poolel kujunes Unipiha linnusest ja asulast omamoodi piirkondlik keskus, mis püsis sellisena ilmselt 11. sajandini. 11. sajandil jäeti ta maha nagu enamik samaaegseid linnuseid, mis oma asukoha ning kaitsevõime poolest ei vastanud enam uutele vajadustele.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut

Toimetusse saabunud
26. VI 1974

M. AURI

ОБ ИССЛЕДОВАНИИ ГОРОДИЩА УНИПИХА

Резюме

Городище Унипи́ха расположено в Тартуском районе (с/с Камбья, 20 км к юго-западу от г. Тарту; рис. 1). Оно занимает северо-восточную часть моренной гряды и отрезано от остальной части гряды двумя рвами и валом высотой 1,4 м. Длина площадки городища 49 м, ширина 24—25 м.

Раскопки производились в 1968—1970 гг. на юго-западной части городища (рис. 2). За три года раскопано 303 м². Черноватый, углистый культурный слой в середине площадки имел толщину 0,1—0,15 м, вблизи вала — 0,4 м.

⁶³ Asula kultuurkihis nähtavale tulnud metallisulatusahju rusude alt leitud tukkidest tehtud ¹⁴C-analüüs andis vanuseks 895±70 aastat (määranud A. Liiva; dateerimiskaart TA-282).

⁶⁴ Määranud ENSV TA Ajaloos Instituudi arheoloogilaboratooriumi vaneminsener A. Lääne.

⁶⁵ V. Trummal, Arheoloogilised kaevamised Tartu linnusel. Eesti NSV ajaloo küsimusi. III. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 161. Tartu, 1964, lk. 78.

⁶⁶ V. Urtāns, Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās, lk. 75.

⁶⁷ Unipiha linnuse vallikaevandist on leitud ka üks tulekivist kõõvits (AI 4472:78), mis K. Jaanitsa andmeil kuulub Eesti alal mesoliitikumis kasutusel olnud tüüpi. Ainult selle leiu põhjal ei või aga veel teha kaugeleulatuvaid järeldusi.

В ранний период заселения в юго-западной части городища вал отсутствовал. От оборонительных сооружений этого времени сохранились только обуглившиеся бревна, впоследствии засыпанные тонким слоем песка. Крутизна юго-западного склона городища несколько раз увеличивалась путем насыпки гравия.

Позже на юго-западную часть городища был насыпан низкий песчаный вал, внешняя сторона которого была покрыта слоем больших валунов, местами до 1 м. От оборонительных сооружений сохранились только обугленные бревна у северо-западного подножья вала, относящиеся, вероятно, к защитной стене. Остатки защитных построек этого периода были покрыты тонким слоем песка, внешняя сторона вала — слоем валунов. В последний период существования городища вал значительно не повышался и не расширялся. Остатки предыдущих строительных сооружений были покрыты только тонким слоем (0,15—0,2 м) гравия.

На площадке городища обнаружены некоторые сложенные из камней очаги и заполненные камнями и углистой землей т. н. хозяйственные, или очажные, ямы. Их принадлежность к разным строительным периодам пока не определена.

Костей животных на городище Унипиha найдено мало. Доктор биологических наук К. Паавер определил 341 кость, из которых 276 принадлежали разным видам животных. Было найдено 5 костей птиц и 60 костей рыб. 20,7% костей животных составляли кости диких и 79,3% домашних животных. Среди костей домашних животных встретилось довольно много (17,4%) костей лошади.

Вещественный материал на городище весьма малочислен. Подавляющее большинство находок составляют черепки лепных глиняных сосудов, среди которых более древними являются черепки со слабо заштрихованной поверхностью. Из них четыре (табл. I, 1—3) украшены ямочками неправильной формы. Такой орнамент характерен для лепной керамики раннего железного века на очень большой территории лесной зоны Восточной Европы.

Большинство (почти 76% всей керамики) фрагментов лепных сосудов принадлежит к т. н. рывгескому типу; их глиняное тесто содержит примесь крупной дробы (табл. I, 4—11). Керамика лучшего качества на городище Унипиha составляет 21% (табл. II). Среди этой керамики — черепки 23 сосудов, украшенные на венчике или плечевой части ямочным, линейным или шнуровым орнаментом (табл. II). На городище до сих пор найдено только 50 фрагментов круговой керамики (около 2%).

Очень мало найдено на городище Унипиha орудий труда и предметов обихода. Можно назвать единичные фрагменты ножей, железное шило, фрагменты точил, глиняных биконических пряслиц, фрагмент бронзовой накладки для ножен ножа (рис. 6, 2). Из предметов для металлообработки найдены фрагмент каменной глиняной формы (рис. 4, 4) и фрагменты глиняных тиглей.

Оружие на городище Унипиha пока представлено лишь одним целым и одним фрагментарным наконечником стрелы с листовидным пером (рис. 5).

Из украшений известны только два фрагмента железных подковообразных фибул (рис. 6, 3, 5), фрагмент серебряного спирального перстня с расширяющимся средним витком (рис. 6, 4), бронзовый перстень с завитыми спиралькой концами (рис. 6, 6), бронзовые трапецевидные привески, привески из языка медведя и костей бобра, бронзовые шариковидные бусы (рис. 6, 1). На городище Унипиha найдена и бронзовая пальцеобразная накладка поясного набора (рис. 6, 7).

Анализ вещественного материала показал, что большая часть находок городища Унипиha относится к последней четверти I тыс. К этому периоду относится, наверно, и большинство обнаруженных на площадке хозяйственных или очажных ям. Очевидно, именно тогда на юго-западный конец городища насыпан низкий песчаный вал, внешняя сторона которого покрыта слоем больших валунов. Некоторые более ранние находки (бронзовые бусины, единичные черепки лепных сосудов и др.) свидетельствуют, что городище было заселено уже в первой половине или середине I тыс. н. э. Им пользовались и в начале II тыс., на что указывают черепки круговой керамики, бронзовый перстень позднего типа и т. д.

Малочисленность вещественного материала и характер культурного слоя говорят, видимо, о том, что в период своего существования с середины I тыс. до начала II тыс. городище не было все время заселено постоянно. Возможно, этим объясняется и заметная редкость находок третьей четверти I тыс. В последние столетия I тыс. городище Унипиha было, очевидно, заселено маленьким коллективом в течение довольно длительного времени. Точнее этот вопрос будет решен только после более широких раскопок, особенно в северо-западной и северной частях площадки городища, где, возможно, будут обнаружены и остатки построек.

Одновременно с исследованием городища проводились раскопки разведочного характера и на селище, находящемся на северо-восточном подножье городища. Установлено, что основная часть вещественного материала селища относится, как и на городище, к последним векам I тыс. Судя по густоте находок, селище было заселено постоянно и более плотно, чем городище. Кроме многочисленных черепков лепной посуды, здесь найдено и много фрагментов глиняных тиглей, на внутренней стороне

которых довольно часто встречались застывшие капли бронзы, иногда даже серебра. Интересны и находки раковин каури.

По вещественному материалу, величине, а также характеру защитных сооружений городище Унипиха типично для юго-восточной Эстонии второй половины I тыс. Оно было построено на территории, заселенной уже с начала I тыс. В течение первой половины I тыс. население здесь стало плотнее (рис. 7). Во второй половине I тыс., особенно в его последней четверти, городище и селище Унипиха являлись своего рода территориальным центром и оставались таковым, очевидно, до XI в. Как и на большинстве городищ этого времени, на городище Унипиха жизнь прекратилась в XI в. когда оно по своему местоположению и обороноспособности перестало соответствовать новым требованиям.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
26/VI 1974

M. AUN

ÜBER DIE ERGEBNISSE DER ERFORSCHUNG DES BURGBERGES UNIPIHA

Zusammenfassung

Der Burgberg Unipiha befindet sich im Bezirk Tartu, Dorfrat Kambja, ungefähr 20 km südwestlich von Tartu (Abb. 1). Die Burg ist auf einem nordost-südwestlich gerichteten Hügelrücken und zwar auf dem höchsten, schraff abfallenden nordöstlichen Ende des Hügelhanges errichtet worden. Vom übrigen Hügel war die Burg durch zwei Graben und einem niedrigen Wall (Höhe 1,4 m) am südwestlichen Ende der Burg getrennt. Die Länge des Burghofes beträgt 49 m, die Breite 24—25 m.

In den Jahren 1968—1970 sind auf einer Fläche von insgesamt 303 m² Ausgrabungsarbeiten im südwestlichen Teil durchgeführt worden (Abb. 2). Die Stärke einer schwärzlichen kohlenvermischten Kulturschicht in der Mitte der Hofoberfläche betrug 10—15 cm, in der Nähe des Wallfußes — 40 cm. In der frühesten Besiedlungsperiode des Burgberges war an seinem südwestlichen Ende noch kein Wall vorhanden. Von den hier aufgeführten Wehrbauten sind nur verkohlte Balken erhalten, die später mit einer dünnen Sandschicht bedeckt wurden. Danach ist der südwestliche Hang wiederholt durch Aufschütten von Graut steiler gemacht worden. In der darauffolgenden Besiedlungsperiode wurde am südwestlichen Ende des Burgberges ein niedriger Wall von Kies und Sand angehäuft, dessen äußere Seite stellenweise von großen Granitsteinen (etwa 1 m Stärke) bedeckt war. Von den Wehrbauten waren nur verkohlte Balken am nordwestlichen Fuße des Walls erhalten, die wohl von der Umfriedung stammten. Die Überreste der Wehrbauten sind mit einer dünnen Schicht bedeckt, den äußeren Hang des Walls bedecken wieder Granitsteine. In der spätesten Besiedlungsperiode des Burgberges hat man den Wall weder bemerkenswert erhöht noch erweitert. Die Ruinen der früheren Wehrbauten wurden nur mit einer spärlichen Kiesschicht (15—20 cm) bedeckt.

Auf der Hoffläche entdeckte man etliche auf der Erde befindliche oder in die Erde vertiefte mit Steinen und verkohlter Erde ausgefüllte sog. Siedlungsgruben oder Feuerstätten. Ihre Angehörigkeit zu den verschiedenen Bauperioden der Burg war es unmöglich festzustellen.

Tierknochen wurden in recht geringer Anzahl gefunden, sie waren im ganzen schlecht erhalten. Der Doktor der Biologie K. Paaver bestimmte die Zugehörigkeit von 341 Knochen; von ihnen gehörten 276 Knochen den Säugetieren, 5 den Vögeln und 60 den Fischen. Von den Knochen der Säugetiere bildeten 20,7% Knochen vom Wild und 79,3% von Haustieren. Unter den Haustieren gehörte ein recht großer Prozentsatz (17,4) den Pferdeknochen an.

Fundmaterial ist in Unipiha wenig geborgen worden. Den überwältigenden Teil davon bilden Tongefäßscherben, von denen die meisten (beinahe 76%) zum sog. Röngetyp gehören (Taf. I, 4—11). Keramik von anderen Gruppen, von feinerer Zusammensetzung, besser gebrannt und von sorgfältiger Flächenbearbeitung, stellt in Unipiha insgesamt 21% der Tongefäßscherben dar (Taf. II). Obgleich die Gefäße von anderen Gruppen größtenteils nicht verziert sind, sind auf dem Burgberg Unipiha Bruchstücke von 23 Gefäßen gefunden worden, auf deren Rand und Schulterteilen ein Loch-, Strich- oder Schnurornament auftritt (Taf. II).

Auf dem Burgberg hat man auch etliche Tongefäßscherben mit schwach gestrichener Oberfläche gefunden, von denen vier Scherben mit unregelmäßig verteilten Löchern verziert sind (Taf. I, 1—3). Eine solche Verzierungsweise ist charakteristisch für die

Keramik der frühen Eisenzeit, in den umfangreichen Waldgebieten Osteuropas verbreitet.

Von der Scheibenkeramik sind auf dem Burgberg Unipiha 50 Scherben gefunden worden, was beinahe 2% sämtlicher Keramikfunde bildet.

Werkzeuge und Gebrauchsgegenstände sind auf dem Burgberg Unipiha sehr wenig geborgen worden. Von ihnen muß man folgendes erwähnen: das Fragment eines Messers, ein bronzener Beschlag einer Messerscheide, ein eiserner Pflögel, Fragmente eines Wetzsteins, tönerner doppeltkegelförmige Fragmente von Spinnwirteln sowie Gegenstände, die mit dem Metallgießen verbunden sind, so ein Gußformfragment aus Stein und tönerner Schmelztiegelreste (Abb. 4).

An Waffen sind in Unipiha nur eine blattförmige eiserne Pfeilspitze und ein Fragment einer solchen gefunden worden (Abb. 5).

Von Schmuckstücken kennen wir auf dem Burgberg Unipiha ein Paar Fragmente von Hufeisenfibeln, das Fragment eines Spiralfingerringes mit breiterem Mittelgewinde, einen Brillenspiral-Ring, trapezförmige Anhänger aus Bronze, Anhänger aus Bärengebiß und Biberknochen, wie auch kugelförmige bronzene Perlen. Desgleichen wurde auf dem Burgberg von Unipiha eine palmettenförmige Riemenferse gefunden (Abb. 6).

Wie die Analyse des Fundmaterials zeigt, gehört die hauptsächlich Benutzungszeit von Unipiha in das letzte Viertel des I. Jahrtausends. In diese Periode gehören die meisten Metallfunde und wahrscheinlich der größte Teil der auf dem Burghof zum Vorschein gekommenen sog. Siedlungsgruben und Feuerstätten. Offenbar wurde gerade in dieser Zeitspanne am südwestlichen Ende des Burgberges ein Wall aus Kiessand aufgehäuft, dessen äußerer Rand mit großen Granitsteinen bedeckt wurde.

Manche frühere Funde (Bronzeperlen, einzelne Tongefäßscherben) weisen auf die Benutzung des Burgberges schon in der ersten Hälfte oder in der Mitte des I. Jahrtausends hin. Doch wurde der Burgberg auch noch am Anfang des II. Jahrtausends benutzt, wofür die Funde der Scheibenkeramik Zeugnis ablegen, wie auch der hier geborgene Brillenspiralring von späterem Typ, die bronzene Riemenferse u. a.

Die relativ geringe Menge des Fundmaterials und der Charakter der Kulturschicht erlauben es anzunehmen, daß der Burgberg nicht als beständiger Wohnort benutzt wurde. Diese Frage könnte durch genauere und umfangreichere Forschungsarbeiten geklärt werden, besonders im nordwestlichen und nördlichen Teil der Burg, wo sich auch Überreste von Bauten befinden müssen.

Seinem Fundmaterial, seiner Größe und auch dem Charakter der Wehrbauten nach stellt der Burgberg Unipiha einen für die zweite Hälfte des I. Jahrtausends typischen Burgberg Südostestlands dar.

Wie die Mehrzahl der übrigen Burgberge dieser Periode, wurde der Burgberg Unipiha im 11. Jh. aufgegeben, als er seinem Wehrvermögen und seiner Lage nach nicht mehr den neuentstandenen Anforderungen entsprach.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 26. Juni 1974